

CSALÓDÁS

A csalódás a legkíméletlenebb emberi érzelmek egyike. Van, akiben soha nem múló nyomot hagy. A művészet, köztük a zene, megrendítő érzékenységgel képes rámutatni az ebből fakadó fájdalom mélységére. Ebben talán a leggazdagabb az operairodalom.

Bartók: A Kékszakállú herceg vára c. operájának tetőpontját képező ötödik ajtaja, a tündöklő fényárban úszó Birodalom a szerelmes asszony, Judit számára katartikus csalódás. Az ajtó feltárulásakor elveszítettnek érzi magát, olyannak, akire itt nincs szükség. Ő akart fényt és melegséget hozni a sötét, rideg várba, de a hatalmas pompa láttán úgy véli, hogy mindez nélküle is megvan. A herceget elvakítja öntelt büszkesége, nem veszi észre Judit vergődését. Ezután egyre inkább eltávolodnak egymástól.

Offenbach: Hoffmann meséiben a költőt csalódások sora éri. Mégis a leginkább megalázó közülük az, amikor kiderül számára, hogy egy játékbaba, Olympia képezte szerelme tárgyát. Magasztos, szenvedélyes rajongásának megcsúfolása, kigúnyolása, sárba tiprása lett mindaz, amit átél. René testvérként szeretett, legközelebbi barátja, Richard gróf iránti bizalmát veszíti el Verdi: Az álarcosbál c. operájában. Csalódásának végzetes következménye lesz. Papageno az egész világban csalódik Mozart: A varázsfuvola c. daljátékában. Elszakították hirtelen megtalált párjától, Papagenától. Egy hatalmas kötelet cipelve ultimátumot ad a csalfa életnek. Még háromig számol – pánsípjá öt hangját megfújva – hogy hátha akad valaki, aki megmenti. Ám a számolás után azt kell megtapasztalnia, hogy a világot egyáltalán nem érdekli. Semmi nem történik. Kegyetlen helyzet. A kedves madáremberke azonban sokat nyer ezzel a kijózanító csalódással, mert általa válik a hisztiző gyermeki lélek megfontoltabbá és kissé felnőttébbé.

Az élet gonosz játékos. Olykor a realitásokon túlmutató jóhiszeműség látszólag komédiába torkollik, – miként ez Orgonnal történik Molière Tartuffjében – máskor a racionalitásról tudomást sem vevő hit a viszonzott igaz szerelem reményébe burkolózva tragédiába fullad. Ez utóbbira megindító példa Puccini: Pillangókisasszony c. zenedrámászerűen felépített operája,

a csalódáshoz vezető út szívszorító költészete. A Pillangókisasszony a boldogság csúcsának és az ebből fakadó tragédia legmélyének a határán jár.

Giacomo Puccini Szamosi Elzával, a budapesti bemutató Pillangókisasszonyával, akinek néhány hónappal később a Pillangókisasszony pesti premierjét követően magát Puccinit is sikerült meggyőznie tehetségéről, az ő ajánlásával lesz Szamosi az első észak-amerikai Butterfly (1906) (caruso.blog.hu)

G. Puccini a Pillangókisasszony diszletében, mellette kétoldalt Alszeghy Kálmán rendező és a címszereplő Szamosi Elza (1906)

A Nagaszakiban játszódó operát a XX. század elején, Budapesten maga Puccini mutatta be az óriási sikerrel az Ybl-palotában. A mű népszerűsége azóta is világszerte töretlen.

G. Puccini: Pillangókisasszony (I. felv.)

A Magyar Állami Operaház az alábbi linkeken idézett előadásának főszereplői:
Rost Andrea (Cso-cso-szán), László Boldizsár (Pinkerton) és Fokanov Anatolij (Sharpless)

Az M5 által is közvetített előadás felvétele 2019. május 25-én készült az Erkel Színházban.

[Giacomo Puccini - Pillangókisasszony-Madame Butterfly \(2:26:42\)](#)

Olasz nyelvű előadás magyar felirattal

Rost Andrea (Cso-Cso-szán) és **László Boldizsár** (Pinkerton),

Ulbrich Andrea (Szuzuki), Zavaros Eszter (Kate), Fokanov Anatolij (Sharpless)

Közreműködik a Magyar Állami Operaház Zenekara és Énekkara (karigazgató: Csiki Gábor).

Karmester: Rizzo Pietro

Rendező: Kerényi Miklós Gábor

Díszlettervező: Kentaur

I.felv.: 0:15-től / II. felv.: 51:55-től / III. felv.: 1:47:06-től

A tizenéves Cso-cso-szánt önfeledt mámore a teljes összeomlás sötétjébe taszítja. Tiszta naivságát levetkőzve a darab végére határozott, sorsát megértő, ám azt elfogadni képtelen hősnőként menekül a megváltó halálba. Puccini Verdi *bel cantójának* egyenes folytatója, miközben ebben a remekműben egy pillanatra sem feledkezik meg a Távol-Kelet egzotikus dallamvilágáról.

Rost Andrea (Cso-szo-szán), *Ulbrich Andrea* (Szuzuki) és *Fokanov Anatolij* (Sharpless)

[Giacomo Puccini - Pillangókisasszony-Madame Butterfly \(2:26:42\)](#)

Cso-cso-szán, Szuzuki, Sharpless konzul, illetve közben Yamodori herceg és Goro- jelenete
(1:05:40-tól)

Torokszorító jelenet, amikor Sharpless, az amerikai konzul – aki nagyra becsült vendégként kivételes szíveslátásban részesül – megpróbálja felolvasni Cso-cso-szánnak férje, Pinkerton levelét Amerikából. Asszonya 3 éve rendíthetetlenül várja vissza. Ebben a levélben arra kéri a konzult, tudassa a bájos asszonykával, hogy ne várjon rá. A felolvasás kezdetén a kis Cso-cso-szán előbb megcsókolja a levelet. Puccini megelőlegezi az opera későbbi, a felvonást lezáró Zümmögő-kórusának zenekari kíséretét és énekes motívumát, a hangnemük is ugyanaz: *B-dúr*. A konzul nem tudja végigolvasni a levelet, mert Butterfly – így nevezte őt Pinkerton – minduntalan közbeacsog. Meg se hallja Sharplesst, boldog, hogy hírt kapott az imádott férfitől. A sikertelen kísérlet után, tehetetlenségében a jóérzésű konzul erőt vesz magán, és egyenesen a törékeny asszonynak szegezi a kérdést: „Mit tenne, ha megtudná, hogy hiába várja őt?” Dobütés, koronás szünet döbbenete, majd sóhajszerű, tétova *le-és felfelé hajló kisszekund lépések* a hangszeren a válasz. A kérdés végig sérti, és szinte megbénítja Cso-cso-szánt. A konzul mélységesen együtt érez a kiszolgáltatott hajdani gésalánnyal, és őszintén megveti a szélhámos tengerésztisztet. Butterfly felocsúdva a csapástól majdnem kiadja a konzul útját. Majd Sharpless elképedésére – a zenekarban az amerikai himnusz nagyratörő diadalittassága – bemutatja szőke hajú, kékszemű kisfiát, a gyermeküket. A konzul Pinkerton helyett is szégyelli magát. Zavarában olyasmiket kérdez, amikre ő maga is tudja a választ: „Az övé? Pinkerton tudja már?” Megesküszik, hogy megírja neki. Cso-cso-szán nagyrészt *asz-mollban*, a művet végigkísérő, kemény *éles pentaton* motívummal felidézi, mi várna rá a férje nélkül Japánban: gésának nem állna be újra, inkább a gyermekkel együtt az utcákat járva koldulna az emberek könyörületességében bízva. A konzul meghatottan kérdezi a gyermek nevét. A válasz: „Most még Bánat, de ha édesapja megjön: Boldogság.” Ez utóbbi név alatt felcsendül a zenekarban az eredetileg *Gesz-dúr hangnemű* Nagyária kezdőmotívuma *C-dúrban*. Beesteledik, a konzul lassan távozik – a Nagyária melódiája kíséri ki a várakozásteli, tengerparti kis ház ajtaján.

Giacomo Puccini - Pillangókisasszony-Madame Butterfly (2:26:42)

Un bel di, vedremo- Cso-cso-szán-Nagyária (II. fel.) (59:55-től)

A kikötőben ágyú dörren, hajó közeledését jelzi. Odaadó szolgálójával és őrangyalával, Szuzukival együtt Cso-cso-szán mindenről megfellebbezve, feszülten kémleli a tengert. Felismeri: Abraham Lincoln, Pinkerton hajója. A hangszeren immár *A-dúrban*, szinte teljes egészében végigvonul a Nagyária fülbemászó zenéje. Szívszorító lírai kép, hiszen ezen a hajón valóban Pinkerton tartózkodik, de újdonsült amerikai feleségével együtt érkezik egykori kalandja színhelyére. Minél közelebb érnek a parthoz, annál hamarabb következik be a tragédia. Pillangókisasszony a Nagyária motívuma felett szinte önkívületben betűzi ki a hajó nevét. Igazolva látja a kétkedőkkel szembeni tántoríthatatlan hitét abban, hogy amerikai férje visszatér hozzá. A kikötésig még várnia kell.

Az Puccini zsenialitása, ahogyan a Nagyária dallama vezérmotívum szerűen a *Gesz-dúr mélységéből C-dúron át a háromkeresztes A-dúrig emelkedik*. Bizonyossága annak, hogy Cso-

cso-szán ragaszkodása eltéríthetetlen. Nemcsak ábrándozik, de dacolva minden külső hitetlenkedéssel hisz eljövendő új életében.

Puccini modern, mégis módfelett dallamgazdag muzsikával látja őt el. Végtelen szeretettel és empátiával ábrázolja női szereplőit, hőseit. Legyen az Mimi a Bohéméletből, Angelica nővér, Manon Lescaut, Tosca vagy Lauretta a Gianni Schicci-ből, avagy az elhagyott és halálra kínzott Liu a Turandotban, amelybe 1924-ben a zeneköltő is belehalt, befejezetlenül hagyva utolsó operáját.

Puccini világutazó volt operáin keresztül. Megjárta hazájából, Itáliából Rómát és Firenzét, azon kívül Párizst, Amerikát, Pekinget és nem utolsó sorban Nagaszakit. *Bel canto* dallamai több ízben tölcészerűen nyílnak szét az énekesek és a közönség nem kis gyönyörűségére. Világsztárok születtek Puccini operáin. Cso-cso-szán *szoprán* szólama nagy kihívás az operaénekesnők számára, ugyanakkor rendkívül hálás is, hiszen mód nyílik a szép énekhangon túl a női érzelmek végtelen skálájának megjelenítésére.

A nyíló cseresznyevirágok továbbá a tavasz kezdetét, azaz a megújulást, az új remények és álmok születésének és beteljesülésének érzését is magukban hordozzák.

Giacomo Puccini - Pillangókisasszony-Madame Butterfly (2:26:42)

Scuotti quella fronda di ciliegio – Cseresznyevirág-kettő (II. felv.) (1:32:54-től)

Cso-cso-szán és Szuzuki cseresznyevirággal díszíti fel a kis házat. Pillangókisasszony repdeső örömében osztozik a hűséges Szuzuki is. *Esz-dúr tercelésük* – amelynek különleges ízt ad egy helyütt azt megszakítva kettőjük *bővített hármashól eredő szűkkvart disszonanciája* – nem a földön jár. Ezt a *hatnyolcados* lebegést pecsételi meg külön is a vonóskar, hogy aztán ismét meghitt kettősük zárja le a zenei egységet. Csodálatosan feldíszített ház várja haza erre méltatlan gazdáját. Ő majd Nagaszakiban szembesül azzal a hírrel, hogy Butterfly kitartóan vár rá az azóta született kisfiukkal. Cso-cso-szán és Szuzuki három pár kukucsálót vés a papírfalba, hogy a gyermek is kileshessen velük.

Giacomo Puccini - Pillangókisasszony-Madame Butterfly (2:26:42)

(Szöveg nélkül, csukott szájjal) – Zümmögőkórus (II. felv.) (1:43:06-tól)

Két nyolcad felütéssel a zenekar készíti elő az időt megállító áhítatot: a Zümmögő-kórust. Cso-cso-szán szavakkal nem kifejezhető boldogságát énekli meg *egy szólamban a magas hangfekvésű tenor és szoprán*. Szövegtelen dúdolásuk, *lecsupaszított ritmusú, nagyrészt hosszan tartott hangjaik* a fellegekből szólnak. A *nyolcad szünetekkel megszakított* pengetés a megkomponált csend lélegzetelállító hangulatát árasztja. Egyszerre ünnepélyes és szorongató. Emlékezhetünk a levélfelolvasás kísérletére. A várakozás időtlensége háttérbe szorítja a fenyegető dráma árnyékát. Diákjaim mondták egykor: „Bár elsüllyedne a hajó!” Ebben a dúdolásban és pengetésben benne van az európai muzsikussal által megálmodott Távol-keleti misztikum. A Zümmögő-kórus végül *pentaton dallamhangokkal – mi-szó-lá-dó –* kapaszkodik fel egy az égietől lebecsátott létra fokain. Feszült bizonytalanságban hagyva a publikumot, lassú méltósággal leereszkedik a függöny. A nagyérdeműt megbabonázza ez a zene, így vélhetőleg a szünetben nem fognak hangosan tolongani a büfé pultjainál.

Giacomo Puccini - Pillangókisasszony-Madame Butterfly (2:26:42)

III. felvonás előjátéka (1:46:06-tól)

Puccini páratlanul gyönyörű hajnal-zenéket komponált, amelyek ugyanakkor – miképp például a Toscában is – szörnyű tragédia előhírnökei. A III. felvonás *fortissimo* indítású zenekari előjátéka a Butterflyban feszülő érzelmek egész tárházát vonultatja fel. Az *éles pentatónia* rossz előérzetet kelt. Ez a zene egy csokorba gyűjti Pillangókisasszony kikezdhetsen bizakodását, a szép és csúf emlékeket egyaránt. A családjából épp házasságkötése miatt kiátkozott Cso-cso-szánnak – akit az ősi vallás feladásáért tagadtak ki – Szuzukin és kisfián kívül csak az odaadó szerelem maradt az iránt a férfi iránt, aki őt könnyű prédának tekintette. A virrasztástól és izgalomtól Butterfly teljesen kimerül. A hajnal csendjéből kihallatszanak a matrózok kiáltásai. Ő szinte már félálomba merül. *D-dúrban* veszi kezdetét az a *hármashangzatokra épülő fanfárzene*, mely lassan áthatja az egész horizontot. Az ébredő természet bearanyozza Nagaszaki tengerpartját, a kikötőt és az egész várost. Felkel a nap a felkelő nap országában. A festői szépség – ugyancsak *D-dúrban* – a hegedűszólamokon szertefoszlik, elillan, mint egy tünemény varázslata.

A kis szobára szűkül a kép. Cso-cso-szán félálomban suttogja: „Megjött.” Elképzelem, hogy belép az ajtón s végre magához öleli. Szuzuki halkan önmagának ismétli egy zenei mondat lezárásaként: „Árva kis Butterfly.” Tele van aggodalommal. A zenekar *G-dúr hangnemben* előrevetíti a hamarosan felhangzó drámai tercett szomorú, igazi *bel canto* szépségű melódiáját. Cso-cso-szán elalszik. A feldíszített ház kertjében megjelenik Sharpless és Pinkerton. A tengerésztiszt fél a személyes találkozástól. Szuzuki rémülten nyit ajtót, és amikor a két férfi megtudja, hogy Cso-cso-szán nincs ébren, egymást csitítják: „Halkan, halkan.”

Giacomo Puccini - Pillangókisasszony-Madame Butterfly (2:26:42)

Tercett (1:57:21-től)

Gesz-dúrban – a Nagyária hangnemében – szólal meg az opera fordulópontját képező tercett, amely Puccini egyik legihletettebb muzsikája. Butterfly nincs jelen, holott minden róla szól. Három idősíkba kerülünk. A konzul szólal meg először, aki a múltba tekint. Ő annak

idején már megmondta, a szerencsés helyzetével könnyelműen játszadozó kapitánynak, hogy ez a 15 esztendő lányka belerokkan, ha elhagyja. Pinkerton nem vette komolyan az intelmet. Most emésztí a bűntudat, a konzul dallamát imitálva a jövőre gondol, amelynek már soha nem lesz része az őt otthonaként hazaváró kis ház, Pillangókisasszonyát sem viheti magával a távoli Amerikába. Egyre szenvedélyesebb tenor szólama szétfeszíti, szélesre nyitja Puccini jellegzetes tölcser formáját. Szuzuki kétségbeesetten *recitál*, neki kell majd elmondania Cso-cso-szánnak, hogy mi várja. Ő képviseli a jelent beleolvadva a férfiak egymásba fogódzkodó melódiájába. Puccini már nem használ zárt számokat, így a tercett szinte extatikus kinyílása egyenesen kapcsolódik a folytatáshoz. Ritkán írt operában a duetteknel nagyobb szólóegyüttesre, így még jobban kiemelkedik a műből ez a tercett, amely lényegében az opera koronája. Az érett, bölcs, Cso-cso-szánt féltő konzul és az életkalandjaiból ekkor érlelődő, fiatal tengerésztiszt tökéletes és egyúttal felemelő jellemrajza.

Pinkerton kénytelen farkasszemet nézni egykori léhaságával, kivagyiságával, a dolgok visszafordíthatatlanságával. Megeshet, hogy most szeret bele igazán az elérhetetlenné vált Pillangókisasszonyba. Szívhez szólóan búcsúzik az egykori boldogságukat befogadó háztól, melyet az ő fogadására díszítettek fel cseresznyevirággal s attól a mámorító szerelemtől, amelyet Butterfly-jal élt meg, és amelynek gyönyörűsége ezután fájdalmas emlék marad. Luigi Illica és Giuseppe Giacosa librettóját dicséri, hogy ők már nem találkoznak egymással. Mit is mondhatnának?! Azon a hőfokon, amellyel Cso-cso-szán visszavárta férjét a bekövetkező csalódás elviselhetetlen. Némaságot követel.

Giacomo Puccini - Pillangókisasszony-Madame Butterfly (2:26:42)

„Amikor Butterfly felébred és megpillantja a kertben az idegen hölgyet...” (2:06:21)

Amikor Butterfly felébred és megpillantja a kertben az idegen hölgyet, – Kate-t, az amerikai feleséget – mindent megért. Az álmodozó 18 esztendő, félig-meddig gyermek anyja egy csapásra sziklaszilárd, felnőtt, a végsőkéig elszánt hősnővé válik. Ha eddig vigasztalni szerettük volna, mostantól inkább csodáljuk őt. Nem haragszik, nem dühös, csak éppen bizonyos abban, hogy nincs választása. Az elfogadhatatlan helyzethez azonnal felnő és nem hagy kétséget afelől, hogy mit fog cselekedni.

Nem volt ritka, hogy egy jó módú amerikai tengerésztiszt megvásárolt magának a nem túl szigorú erkölcsű, egzotikus Japánban egy szemrevaló gésalányt, majd feleségül vette. Bizonyos tekintetben felszabadította, azután gond nélkül elhagyta. Az meg sírdogált utána, majd megpróbált boldogulni. Ám Cso-cso-szán megejtő bizalma a szerelemben, az adott szóban, társa őszinteségében messze túlnőtt ezen a megvetendő, gögös szokáson. Ez okozza végétét. Hogy szerepet játszott-e ebben az Amerika-mítosz, azt ki-ki maga döntse el!

Giacomo Puccini - Pillangókisasszony-Madame Butterfly (2:26:42)

Tu! Tu! piccolo iddio – Cso-cso-szán áriája (III. felv.) (2:15:16-tól)

Az operát végig meghatározó, Pillangókisasszony elrendeltetett, végzetes sorsát megjelenítő keleties *éles pentaton éle a ti hang* minduntalan ott jár a nyomában. Cso-cso-szán udvariasan

és kimérten viselkedik a Kate-tel való rövid találkozáskor. Lemond a kisfiáról, hiszen itt csak nyomor, míg Amerikában a jólét várja, és vele együtt lemond saját fiatal életéről is. Kate távozása után előkeresi az apjától megörökölt tört és felolvassa a belevéselt írást: „Becsülettel halj, ha nem tudsz becsülettel élni tovább!” Szuzuki balsejtelmektől gyötörve behozza hozzá a gyermeket. Cso-cso-szán gondosan felöltözteti és magához szorítja. Az opera végéig *h-moll hangnemben* maradunk. (Az öngyilkosok hangnemeként aposztrofálták zenetudósok.) A klasszicizmus idején igen ritka, a romantikusok azonban nagyon szerették. (Schubert VIII. Befejezetlen szimfónia, Chopin és Liszt *h-moll* zongoraszonátá, Dvořák csellóversenye...) Butterfly zaklatottságát először *negyed szünetekkel megszakított negyed ritmusértékek* sora ábrázolja: „Te, te, te.” Szívszorító éneke gyermekén keresztül búcsúzik a szerelmétől és az élettől. A kisfiút arra biztatja, hogy vesse jól emlékezetébe anyja arcát, s ott a messzi Amerikában felejtse el minden szomorúságot. Majd játszani küldi. A zenekarban baljós, makacs *orgonapontszerű h-hangok* ismétlődnek, fölöttük egy *h-d-fisz-aisz négyeshangzat aisz hangjáról* csúsznak lefelé a magas szólamú hangszerek, amit az tesz végképp félelmetessé, hogy hozzá már nem társul ének szólam. Mostantól a zenekar uralja a művet. Pillangókisasszony egy paraván mögött, szertartásszerűen harakirit követ el. Szuzuki nem léphet közbe. Pinkerton rosszat sejtve beront a kis házba, meglátja az ünneplőbe öltöztetett kisfiút, a zokogó Szuzukit és a földön fekvő halott Cso-cso-szánt. Eszeveszetten – egy *fisz'* hangon – kiáltja: „Butterfly, Butterfly!” A rézfúvók harsány *b-c-d-e* hangjai irgalmatlan erővel szólnak alatta, majdnem kiadva az *egészhangú skálát*. (Ez elsősorban a nagyrészt halkszavú Debussy hangzásvilága. A tenger c. szimfonikus költeménye egy évben – 1904 – született a Pillangókisasszonnyal.) Velőtrázó oszlop *unisonókkal* harsogja a zenekar az *éles pentatónia* hangjait: *cisz-cisz-h-a-h-h (ti-ti-lá-szó-lá-lá)*. A mázsás súlyú *unisonók h-moll VI. fokú szextakkordjába* torkollanak. A *h-d-g hangzat* szinte üvöltő, belénk ékelődő *szexthármasának* nyitottsága rántja le a függőnyt. A kilátástalanság bombasztikus felkiáltó-kérdőjele ez a lezáratlanul hagyott akkord. Nem oldódhat *fisz-re* a *g*, mert nem késlelteti, hanem helyettesíti (vikariálja) azt. Még belegondolni is rémes, hogy mi lenne, ha a *g hang lelépne fiszre*. Az egész opera értelmét veszítené. Ennek a zenedrámának befejezetlenül kell befejeződnie. Egy szétzilált jövő! Miért? – teszi fel a kérdést széttárt karokkal a végső akkord. Mi is gyászolunk. Cso-cso-szán több mint 100 éve belopta magát az operalátogatók szívébe. Ítélni nem tudunk. Puccini sem tudott. A kor igaztalansága, hazugsága, a kiszolgáltatott japán lánykákkal szembeni embertelensége az, amelynek a szerencsétlen, tisztalelkű, nyíltszívű teremtés áldozatául esett. Nem az a legnagyobb bűn, amit Pinkerton tett, hanem az, hogy megtehetette.

Papageno csalódását begyógyítja a három mesebeli tündérgyermek, Renée a haldokló barát öt feloldozó utolsó szavai, Hoffmann az újabb mesék iránti vágyakozás. Juditot a további felderítetlen titkok térítik el a korábbi csalódástól. Cso-cso-szán hajlíthatatlan, kitartó hite az adott szóban és a mindent felülmúló szerelem erejében az utókor szemében felér egy lázadással az erkölcstelen korszellemmel szemben.

Eszembe jut Európából egy hasonló életkorú kamaszlány, aki a történelem legsötétebb poklában is megőrizte romlatlan, az élet szépségeit kutató derűjét. Az édesapa végigolvasta Anna Frank naplóját, amelyben utolsó mondatként ez áll: „Én igenis hiszek az emberi

jóságban.” Ezután ott sorakoznak az üresen maradt oldalak. A megtört apa gyötrő keserűséggel nyugtázza a napló életvidám és szeretetteljes tartalmát: „Hogy megszégyení!”

A szerzőről

Középiskolai ének-zenetanár, karnagy (budapesti Kölcsey Ferenc és Fazekas Gimnázium), szaktanácsadó, a Parlando állandó munkatársa